

*В. О. Жмуденко,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ СИСТЕМ РІЗНОГО РІВНЯ ІЄРАРХІЇ

*V. Zhmudenko,
PhD, associate professor of management organizations, Uman National University of Horticulture, Uman*

THE ASSESSMENT METHODOLOGY OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF SYSTEMS OF DIFFERENT LEVELS OF A HIERARCHY

Узагальнено основні підходи до визначення сутності системи управління економічною безпекою держави (регіону). Проаналізовано основні етапи, які дозволять оцінювати як стан, так і ефективність механізмів управління економічною безпекою національної економіки. Розглянуто ряд існуючих підходів до формування системи показників економічної безпеки систем різного рівня управління. Досліджено проблему оцінки стійкості сукупного інтегрального показника економічної безпеки. Запропоновано основні чинники надійності управління системи економічної безпеки в методології оцінки економічної безпеки систем різного призначення і рівня ієрархії.

The main approaches to defining the basic principles of economic security management system of the state (region) are summarized. The principle stages, which enable us to evaluate both the state and effectiveness of security management mechanisms of the national economy are analyzed. A number of approaches to formation of the system of economic security indices of managerial system of various levels are examined. The assessment of resistance of aggregate index of economic security is investigated. The basic factors of system reliability of economic security management in the context of assessment methodology of economic security systems of different levels of a hierarchy are suggested.

Ключові слова: економічна безпека, система управління, інтегральний індикатор, методи порівняльного аналізу, метод сценаріїв, алгоритм розрахунку.

Key words: economic security, managerial system, integrated index, comparative analysis, scenario method, calculation algorithm.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

У результаті тривалої економічної кризи, яка спостерігається в Україні, відбулося істотне зниження економічного потенціалу. Складність суспільно-економічних процесів вимагають розробки і застосування принципово нових підходів до управління. Ефективне управ-

ління економічною безпекою забезпечує результативність діяльності в цілому у поточному періоді та в довгостроковій перспективі, а також дозволяє запобігти зниженню її рівня. Тому питання створення системи управління економічною безпекою держави (регіону), що покликана забезпечити більш адекватне та швидке реагування органів управління на ситуацію, яка постійно

змінюється, з урахуванням зовнішніх і внутрішніх загроз є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання національної, в тому числі економічної безпеки, розглядаються в наукових працях багатьох вчених, а саме: Ареф'євої О., Барановського О., Варналія З., Власюка О., Гейця В., Губського Б., Єрмошенка М., Жаліла Я., Мунтіяна В., Пастернака-Таранушенка Г., Шлемка В., Юшина С. та інших.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРИШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Управління економічною безпекою припускає проведення моніторингу відповідної системи показників економічної безпеки на різних рівнях ієрархії. Проте, незважаючи на вагомий внесок учених, у науковій літературі все ще не вирішеними залишаються питання обґрунтування методології оцінки економічної безпеки, що вимагає вдосконалення комплексу заходів, спрямованих на підвищення її рівня.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Ціллю дослідження є оцінка управління економічною безпекою систем різного призначення і рівня ієрархії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління економічною безпекою систем різного призначення і рівня ієрархії здійснюється через відповідну інституціонально-організаційну систему управління. Під системою управління економічною безпекою держави (регіону) слід розуміти організовану сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб і окремих громадян, об'єднаних цілями і задачами щодо захисту власних інтересів, що здійснюють погоджену діяльність у межах законодавства України. Основними функціями зазначеної системи є: створення і підтримка в готовності сил і засобів забезпечення економічної безпеки; управління діяльністю системи забезпечення безпеки держави (регіону); здійснення планової діяльності по забезпеченню економічної безпеки [1].

Об'єктом дослідження методології управління економічною безпекою національної економіки є структура і логічна організація соціально-економічних процесів, а також сукупність методів, забезпечення єдності форми та способів їх застосування для вирішення логічно узгодженого комплексу завдань із покращення соціально-економічного становища держави та її громадян.

Метою системи управління економічною безпекою є створення умов для формування потенціалу соціально-економічного розвитку й забезпечення можливостей його реалізації. Досягнення цієї мети реалізується під час виконання наступних чотирьох етапів, які дозволять оцінювати як стан, так і ефективність механізмів управління економічною безпекою національної економіки.

Перший етап. Ідентифікація структури системи економічної безпеки національної економіки і вимірників її стану. На цьому етапі визначається компонентний склад системи економічної безпеки національної економіки. Для кожної компоненти формується множина якісних і кількісних показників (індикаторів), що відображає їх стан.

Другий етап. Ідентифікація закономірностей розвитку й поведінки системи економічної безпеки національної економіки. На цьому етапі оцінюється керованість різних компонент системи економічної безпеки, їх взаємозв'язок і виявлення ефектів самоорганізації.

Третій етап. Прогнозування розвитку національної економіки, що дозволяє сформулювати систему потенційних загроз і визначити напрями їх локалізації, попередження і ліквідації, формуючи таким чином стратегічні плани розвитку.

Четвертий етап. Вибір методів і механізмів управління системи економічної безпеки національної економіки, який у системі управління відповідає вибору й реалізації управлінських рішень.

Відтак, запропоновані етапи у процесі управління дозволять реалізувати такий ланцюжок: ідентифікація об'єкта — ідентифікація поведінки — прогнозування поведінки — керований розвиток.

Надійність управління системи економічної безпеки пропонується визначати за такими чинниками: досконалість структури системи економічної безпеки та управління нею; резерви та запаси всіх видів ресурсів для елімінування сукупності заздалегідь непередбачених, сезонних і постійно діючих негативних дій та загроз на функціонування системи управління економічною безпекою; досконалість управлінських дій, тобто рівень організації функціонування системи управління системою економічної безпеки.

Управління економічною безпекою припускає проведення моніторингу відповідної системи показників економічної безпеки на різних рівнях ієрархії. Розглянемо існуючі підходи до формування такої системи показників, що зустрічаються в різних джерелах з наукової проблеми економічної безпеки [2]. При цьому слід зазначити, що ще не вироблено єдиного спільного підходу до її формування.

Так, у ряді публікацій пропонується класифікувати показники економічної безпеки за різними ознаками. Ознаками класифікації вибираються: рівень об'єкта; ступінь значимості показників; період дії загроз; напрям впливу на економіку; склад загроз, характер і масштаб ймовірного збитку від їхнього впливу [3].

У залежності від рівня об'єкта виділяють показники економічної безпеки, що характеризують світову економіку, економіку окремої держави, окремого регіону чи галузі, окремого підприємства, особистості. Зокрема у роботі [4] зазначено, як перейти від системи показників економічної безпеки держави до системи показників, що відображають економічну безпеку регіону чи галузі.

В. Сенчагов [5] вважає, що у трактування оцінки економічної безпеки доцільно включити такі критерії: сукупність умов і факторів, що забезпечують стійкість, конкурентоспроможність, ефективне використання потенціалу, здатність до динамічного економічного підйому і характеризують економічний суверенітет країни. У даній роботі також наведено перелік деяких показників, необхідних при оцінці перерахованих критеріїв. Однак відсутні точні вказівки у відношенні того, які з наведених показників слід використовувати для оцінки.

Засанський В. В. у своїй роботі [6] пропонує оцінювати економічну безпеку держави за допомогою таких груп показників, як: загальний рівень виробництва продукції, сільське господарство, енергетика, переробна промисловість, ріст інвестицій, структура і обсяг товарного імпорту, експорту, загальний зовнішній борг.

У Концепції економічної безпеки України наводиться перелік інтегральних показників економічної безпеки держави, що характеризують, відповідно: фінансове положення суб'єктів господарювання, збалансованість макроекономічних процесів, технологічний рівень виробництва, грошово-кредитну систему, структуру і рівень виробництва, виробничу інфраструктуру, матеріальні ресурси, зайнятість і ринок праці, зовнішню торгівлю, ринкову інфраструктуру, закордонні інвестиції та розвиток науки і техніки.

Таким чином, аналіз існуючих підходів до формування системи показників економічної безпеки систем різного рівня управління дозволяє зробити висновок,

що остаточний вибір складу такої системи значною мірою залежить від об'єкта дослідження, а також від поставлених цілей.

Аналіз системи показників економічної безпеки припускає певну її оцінку, що може бути здійснена як за якісними, так і кількісними методами. Однак, незважаючи на те, що якісні методи широко використовуються для аналізу економічної безпеки, їхнє застосування принесе найбільший ефект тільки в поєднанні з кількісними методами. У працях науковців зустрічаються наступні підходи до кількісної оцінки економічної безпеки систем різного рівня ієрархії: моніторинг показників економічної безпеки і порівняння їх із граничними значеннями, використання методів експертної оцінки, аналізу і обробки сценаріїв, багатомірного статистичного аналізу.

Деякими фахівцями пропонується використовувати в якості узагальнюючого показника економічної безпеки приріст суспільної продуктивності праці або національний дохід на душу населення. У випадку використання приросту суспільної продуктивності праці вважається, що економічна безпека забезпечується, якщо даний показник складає не менш 5% на рік [7]. У відношенні даного методу слід зазначити, що, замінюючи всю систему показників економічної безпеки одним чи декількома її елементами, не враховується комплексний характер, оцінки, рішення, прийняті на основі використання даного методу, будуть не досить обгрунтованими. Крім того, пропонувані граничні значення показників також не обгрунтовані. При цьому висловлюється думка, що система будь-якого рівня ієрархії досягає безпечного стану тільки в тому випадку, якщо значення всіх її показників не виходять за межі своїх граничних значень. Крім того, безпечні значення одних показників не повинні досягатися за рахунок погіршення інших показників.

Для оцінки стану економічної безпеки регіонів в пропонується методика, яка заснована на використанні методів порівняльного аналізу [8]. Економічна безпека оцінюється в наступних сферах: виробничий потенціал, зайнятість, рівень життя, науково-технічний потенціал, охорона навколишнього середовища, демографічні процеси. Крім того, методика дозволяє розраховувати інтегральну оцінку економічної безпеки регіонів, що характеризується як широтою (кількістю факторів, що роблять вплив), так і глибиною (ступенем загрози національній безпеці), а також прорангувати регіони за рівнем їхньої економічної безпеки. До недоліків методики можна віднести: відсутність чіткого обгрунтування величин граничних значень показників, а також необгрунтований вибір показників-репрезентантів, що беруть участь у розрахунку інтегральних показників.

Як було відзначено вище, економічна безпека системи будь-якого рівня ієрархії характеризується значним числом показників, що ускладнюють її аналіз і оцінку. Щоб повною мірою врахувати вплив усіх показників, які беруть участь у дослідженні, без істотної втрати інформації, ряд авторів пропонує скористатися процедурами багатовимірного статистичного аналізу для оцінки рівня економічної безпеки.

Розробниками Концепції економічної безпеки України наведені значення інтегрального індикатора економічної безпеки України, а також перелік показників, з яких він сформований. При цьому значення інтегрального індикатора розраховані відносно базового року. Однак у зазначеній концепції немає посилань на математичний апарат, який був використаний під час розрахунків.

Ще одним підходом до оцінки економічної безпеки є розгляд її з позицій стабільності і стійкості. У роботі розглянуто проблему оцінки стійкості сукупного інтегрального показника економічної безпеки при заданій області зміни з урахуванням прогнозування.

Одним з напрямів методології оцінки системи показників економічної безпеки є розрахунок узагальнюючого показника економічної безпеки. Розглянемо існуючі підходи до його визначення.

У якості одного з узагальнюючих показників економічної безпеки країни пропонується використовувати коефіцієнт спокою в державі, якій пов'язаний, з одного боку, із співвідношенням зусиль держави і значимості зовнішніх і внутрішніх факторів небезпеки, а з іншого — з величинами коефіцієнтів окремих напрямів забезпечення економічної безпеки. Отримані співвідношення зіставляють із значеннями критичних обмежень окремих напрямів, які наведені в системі критичних обмежень. Вважається, що економічна безпека держави забезпечена, якщо коефіцієнт спокою в державі дорівнює одиниці [9].

Японськими вченими розроблено показник "комплексної національної сили" (КНС), що включає три основні компоненти. Перший з них визначений, як "здатність вносити вклад у міжнародне співтовариство" і означає фінансово-економічні, науково-технічні і політико-дипломатичні можливості держави ініціювати створення і розвиток міжнародних соціальних і економічних проектів, систем, організацій, корпорацій. Другий компонент визначає "здатність до виживання" у кризових міжнародних умовах. Третій компонент оцінює потенціал "можливого силового тиску", тобто здатність держави нав'язувати свою волю іншим державам. При цьому мається на увазі, що кожна держава керується своїми власними інтересами і у той же час прагне підкорити собі інші країни. Середня важена всіх трьох компонентів показника КНС для кожної держави є індексом цієї сили. Наведені підходи до розрахунку узагальненого показника економічної безпеки привабливі тим, що дозволяють усю безліч показників, які беруть участь в описі стану економічної безпеки, звести до одного єдиного показника, що значно спрощує процедуру ухвалення рішення.

Ряд авторів пов'язує поняття економічної безпеки з категорією ризику і вважає, що використання категорії ризику дозволяє значно підвищити ефективність управління, особливо в тому випадку, коли на зміну методам адміністративно-командного господарювання приходить система переважно ринкових взаємозв'язків в економіці, коли відбувається різка децентралізація управління господарськими і соціальними процесами в суспільстві [10]. Концепція ризику в стратегії забезпечення економічної безпеки включає два найважливіших елементи: оцінку ризику і управління ризиком. Оцінка ризику носить, як правило, експертний, вірогідний характер. Управління ризиком припускає передбачення можливих критичних соціально-економічних ситуацій для того, щоб запобігти, послабити і зм'якшити їхні наслідки. Звідси випливає, що оцінка рівня економічної безпеки припускає, поряд з аналізом факторів ризику, також використання категорії втрат. Протилежною концепції ризику є концепція надійності, оцінка якої також носить експертний, вірогідний характер. Під час оцінки економічної безпеки держави в основному експертами оцінюються: інтегральний показник надійності країни і державні ризику.

Так, наприклад, оцінку інтегрального показника надійності країни раз у півроку проводить англійський журнал "Euromoney". Результати дослідження являють собою таблицю з ранговим переліком країн, побудованих у порядку убуття величини інтегрального показника надійності. Цей показник вимірюється в інтервалі від 0 до 100 і є фактичною сумою оцінок, отриманих експертно- або розрахунково-аналітичним шляхом по дев'яти показниках, такими як: ефективність економіки, рівень політичного ризику, показник заборгованості, невиконання зобов'язань по виплаті боргу і (або) їх відстрочка, кредитоспроможність, доступність банківського кредитування, доступність короткостроково-

Таблиця 1. Критерії формування інтегрального показника надійності країни за методикою журналу "Euromoney"

Показник політичної і соціально-економічної ситуації	Значення в інтегральному показнику, %	Фактори формування показника
Стан економіки	25	Базується на оцінці ВВП на одну особу та власних дослідженнях журналу «Euromoney»
Рівень політичного ризику	25	Ризик несплати або необслуговування платежів за товари та послуги, позики, пов'язані із торгівлею фінансові операції та дивіденди, неповернення у країну капіталів
Стан загальної заборгованості	10	Розрахунки здійснюються із використанням показників Світового банку: відношення державного боргу до ВВП, відношення обсягів коштів, що витрачаються на обслуговування боргу до надходжень від експорту, відношення поточного балансу до ВВП
Здатність до обслуговування боргу	10	Оцінка базується на показниках відношення реструктурованих боргів до загального їх обсягу, отриманих зі Звіту Світового банку
Кредитоспроможність	10	Базується на незалежних оцінках Moody's, Standard & Poor's, Fitch IBC
Доступність банківського фінансування	5	Розраховується згідно із даними про відношення приватних, короткострокових та довгострокових, а також негарантованих кредитів до ВВП
Доступність короткострокового фінансування	5	Базується на даних консенсусних груп ОЕСР та інформації про покриття короткострокових запозичень, отриманій від US Exim Bank та Atradius UK
Доступність довгострокового позичкового капіталу	5	Голови кредитних та позикових синдикатів ранжують кожну країну за рівнем доступу до світових фінансових ринків
Вірогідність виникнення форсмажорних обставин	5	Відображає максимальний усереднений ризик невиконання країною зобов'язань у зв'язку із виникненням форсмажорних обставин

Джерело: [11].

го фінансування, доступність довгострокового позичкового капіталу, імовірність виникнення форс-мажорних обставин. Кожний показник оцінюється в балах по власній шкалі (табл. 1).

Оцінка державного ризику проводилась російською фірмою "Юніверс" і німецькою фірмою "BERI". Відповідно до методики фірми "Юніверс", необхідно оцінити три види ризиків: соціально-політичний, внутрішньо-економічний і зовнішньоекономічний. Кожний вид ризику описується окремим набором показників. Ці показники оцінюються експертами в межах від 1 до 10 балів, після чого розраховується інтегральна оцінка кожного виду ризику. При цьому важливою перевагою методики є те, що показникам, які характеризують вид ризику, привласнюються різні ваги в залежності від ступеня їхньої значимості.

Відповідно до методики фірми "BERI" розраховується рівень економічної безпеки країни у виді індексу BERI. Рівень економічної безпеки визначається експертним методом на основі аналізу системи показників, що включає 15 найменувань. Кожному показнику привласнюється власна вага в залежності від ступеня його впливу на рівень економічної безпеки країни.

Таким чином, у випадку відсутності обґрунтованої формалізації економічної безпеки, а також з огляду на її складний, комплексний характер, застосування експертних методів обґрунтовано. Однак наявність певної частки суб'єктивізму, а також відсутність чітких правил групового вибору рішень вимагає застосування при оцінці економічної безпеки більш точних методів.

У роботі [12] для оцінки рівня економічної безпеки був використаний таксономічний метод. Перевагою даного методу є те, що від початкової системи показників, що має як завгодно велику розмірність, переходять до одного інтегрального показника економічної безпеки. При цьому отриманий інтегральний показник є нормованим і змінюється в межах від 0 до 1, що дозволяє прорангувати досліджувані об'єкти за рівнем економічної безпеки. Також показник легко інтерпретується: його значення, близькі до 1, відповідають зна-

ченням показників, що роблять позитивний вплив на рівень економічної безпеки, і низьким значенням показників, що негативно впливають на рівень економічної безпеки.

Пастернак-Таранущенко Г.А. економічну безпеку пропонує аналізувати з погляду теорії потенційних конфліктів, відповідно до якої наявність конфліктних ситуацій є необхідною умовою існування будь-якої системи [13]. Тому економічна безпека держави в даному випадку розглядається як такий його стан, у якому конфлікти не здатні істотно впливати на економічну, соціальну, правову та інші сфери життєдіяльності. Автором дано визначення трьох станів стабільності держави, а також порогів чутливості, що визначають перехід з одного стану стабільності в інший, та запропоновано алгоритм розрахунку стану економічної безпеки держави, однак немає математичного опису окремих його елементів.

Для прогнозування стану економічної безпеки може застосовуватися метод сценаріїв. Його сутність полягає у розробці математичної моделі соціально-політичних та суспільно-економічних процесів з використанням новітніх технологій. У результаті моделювання отримують аналітико-описовий документ, в якому обґрунтовується логіка розвитку об'єкта дослідження у майбутньому.

У загальному розумінні, сценарій — це гіпотетична картина послідовного розвитку подій у часі та просторі, що являє собою найбільш вірогідний напрям еволюції досліджуваного явища у розрізі, що цікавить експерта. У сценарії фіксуються причинно-наслідкові зв'язки між параметрами, що визначають можливу динаміку змін стану об'єкта дослідження, фактори, що впливають на нього, а також умови, за яких зміни об'єкта відбуватимуться. Проте необхідно зауважити, що сценарій є дещо умовною та відносною оцінкою можливого розвитку системи, оскільки завжди будується у межах припущень про майбутні умови розвитку, які, зазвичай, принципово непередбачувані.

Метод сценаріїв передбачає багатоваріантність, тобто розробку декількох альтернативних варіантів

можливого розвитку об'єкта, розгляд яких дозволяє визначити критичні ситуації для прийняття рішень, а також зіставити можливі наслідки запропонованих варіантів розробки цілісної стратегії. При реалізації даного методу застосовується теорія ймовірності, а також прийоми та методи змістовного та формалізованого опису проблеми та конкретні алгоритми побудови і дослідження сценаріїв її розвитку. При цьому для прогнозування використовуються відомі типові ситуації, попередній розподіл ймовірностей (наприклад, із попередніх досліджень), а також суб'єктивні оцінки, здійснені аналітиком самостійно або із залученням групи експертів [14].

Незаперечною перевагою методу сценарію як аналітико-теоретичної моделі є можливість отримання точних характеристик того чи іншого явища на майбутнє, проте для реалізації зазначеного методу на практиці зазвичай використовується низка обмежень, що значною мірою нівелює адекватність отриманих результатів.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗРОБОК

Таким чином, проведений аналіз показав, що підходи в методології оцінки економічної безпеки систем різного призначення і рівня ієрархії, які існують на сьогодні, мають ряд недоліків, а саме: оцінка економічної безпеки на основі аналізу динаміки одного чи декількох вихідних показників є неефективною, тому що не враховується комплексний характер економічної безпеки; у значній частині проаналізованих робіт окремо проводиться оцінка сукупного рівня економічної безпеки і окремих її загроз; у розглянутих підходах особливо пильна увага приділяється, як правило, поточній і ретроспективній оцінці рівня економічної безпеки, та недостатня — побудові прогнозних оцінок. Тому перспективами подальших наукових розробок є дослідження напрямів забезпечення єдності форми та способів застосування методів для вирішення логічно узгодженого комплексу завдань із покращення соціально-економічного становища держави.

Література:

1. Захарченко В.Ю. Індикативне управління економічною безпекою національної економіки / В.Ю. Захарченко; наук. ред. Ю.Г. Лисенко. — Полтава: ПУЕТ, 2012. — 335 с.
2. Агапова Т.Н. Методика и инструментарий для мониторинга экономической безопасности региона / Т.Н. Агапова // Вопросы статистики. — 2001. — № 2. — С. 45—49.
3. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 36—44.
4. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: моногр. / [Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С. та ін.]; науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. — Х.: Вид-во ХНУ, 2006. — 240 с.
5. Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России / В. Сенчагов // Вопросы экономики. — 1995. — № 1. — С. 97—106.
6. Засанський В.В. Економічна безпека як складова частина національної безпеки: моногр. / В.В. Засанський. — К.: Астра друксервіс, 2010. — 206 с.
7. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян. — К.: КВІЦ, 1999. — 463 с.
8. Александров І.О. Кластеризація територіальних утворень України за рівнем економічної безпеки / І.О. Александров, О.В. Половян // Економічна кібернетика. — 2000. — № 5—6. — С. 40—47.
9. Економічна безпека України / [В. Роговий, А. Сменковський, І. Гнибіденко та ін.]. — К., 2006. — 271 с.

10. Аналітична записка щодо стану економічної безпеки та загроз економічній безпеці України / [Т. Білоус, Т. Кваша, Д. Пашенко]. — К.: Мінекономіки України, 2006. — 45 с.

11. About Euromoney's Country Risk Rating [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.euromoney.com/Poll/10683/PollsAndAwards/Country-Risk.html>

12. Варналій З.С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: моногр. / З.С. Варналій. — К.: НІСД, 2007. — 768 с.

13. Пастернак-Таранущенко Г. А. Результати дослідження шляхів забезпечення економічної безпеки України / Г. Пастернак-Таранущенко // Економіка України. — 1999. — № 2. — С. 21—28.

14. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: монографія / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. — К.: НІСД, 1997.

References:

1. Zakharchenko, V.Yu. (2012), *Indykativne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu natsional'noi ekonomiky* [Indicative management of economic security of the national economy], PUET, Poltava, Ukraine.
2. Ahapova, T.N. (2010), "Methods and tools for monitoring the economic security of the region", *Voprosy statystyky*, vol. 2, pp. 45—49.
3. Arhipov, A. (1994), "Economic security: assessment, challenges, ways to ensure", *Voprosy jekonomiki*, vol. 12, pp. 36—44.
4. Heiets, V.M. Kyzym, M.O. Klebanova, T.S. and Cherniak, O.I. (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [Modeling of economic security: state, region, enterprise], VD "INZhEK", Kyiv, Ukraine.
5. Senchagov, V. (1995), "On the essence and the basis of the strategy of economic security of Russia", *Voprosy jekonomiki*, vol. 1, pp. 97—106.
6. Zasan's'kyj, V.V. (2010), *Ekonomichna bezpeka iak skladova chastyna natsional'noi bezpeky* [Economic security as a component of national security], Astra dрукservis, Kyiv, Ukraine.
7. Muntiiian, V.I. (1999), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine], KVITs, Kyiv, Ukraine.
8. Aleksandrov, I.O. (2000), "Clustering territorial units Ukraine in terms of economic security", *Ekonomichna kibernetika*, vol. 5—6, pp. 40—47.
9. Rohovyj, V. Smenkov's'kyj, A. and Hnybidenko, I. (2006), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [The economic security of Ukraine], Kyiv, Ukraine.
10. Bilous, T. Kvascha, T. and Paschenko, D. (2006), *Analitychna zapyska schodo stanu ekonomichnoi bezpeky ta zahroz ekonomichnij bezpetsi Ukrainy* [Analytical note on the state of economic security and threats to the economic security of Ukraine] Minekonomiky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
11. Euromoney (2015), "About Euromoney's Country Risk Rating", available at: <http://www.euromoney.com/Poll/10683/PollsAndAwards/Country-Risk.html> (Accessed 27 October 2015).
12. Varnalij, Z.S. (2007), *Derzhavna rehional'na polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty* [State Regional Policy of Ukraine: features and strategic priorities], NISD, Kyiv, Ukraine.
13. Pasternak-Taranuschenko, H.A. (1999), "Results of the study of ways to ensure economic security of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 21—28.
14. Shlemko, V.T. and Bin'ko, I.F. (1997), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: sutnist' i napriamky zabezpechennia* [The economic security of Ukraine: the nature and direction of ensuring], NISD, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2015 р.